

פרופ' יהודה לרמן אהוביה גורן

"עד שיזקין. עד כמה?
אמר רבי אלעא אמר ר' חנינא:
עד שירתת" (חולין כד ב)

היבטים בריאותיים הלכתיים בהעסקת שוחטים ובודקים

הרפואה התעסוקתית הוא מקצוע רפואי חדש יחסית. תחילתו בעידן המודרני מיוחסת לפרסום ספרו של רמזיני "מחלות עובדים" בשנת 1700. הרפואה התעסוקתית מטפלת בכל ההיבטים של בריאות האוכלוסייה העובדת החל מכניסתה לעבודה, במהלך עבודתה ועד לפרישתה. הרופא התעסוקתי קובע את כושרם של המועמדים לעבודה ואת יכולתם של העובדים להתחיל או להמשיך בעבודתם או לחילופין לקבוע כי אינם כשירים להתחיל או להמשיך בעבודתם.

קיימת לקונה בתיעוד הרפואה התעסוקתית באלף הראשון ובמאות הראשונות של האלף השני לספירה וזאת לעומת העושר של ארון הספרים היהודי בתקופה זו. עושר זה מאפשר לנו ללמוד על הכרעות הלכתיות ערכיות לגבי העסקת עובדים בהקשר לבריאותם וזאת על בסיס נתונים עובדתיים המוצגים במקורות שונים.

שוחטים ובודקים (שו"ב) נמנו על בעלי המקצועות המסורתיים ("כלי קודש") שפעלו במסגרת הקהילות היהודיות מקדמת דנא. השו"ב, בדומה לשאר בעלי המקצועות המסורתיים כמו הרב, המוהל, סופר סת"ם, נדרש לידיעת הטכניקה וההלכות הקשורות לעיסוקו מלבד הדרישה להיותו ירא שמיים.

מטרת מאמר זה לסקור היבטים בריאותיים הלכתיים בהעסקת שו"ב. בספרות השאלות והתשובות (שו"ת) שדנה בהעסקת שו"ב הסובלים ממחלות שלהן השפעה תפקודית ותעסוקתית מוצאים שתי גישות. הגישה האחת פוסלת לעבודה כל שו"ב שסובל ממחלה שיש בה סיכוי לפגם בביצוע העבודה כנדרש מעיסוק זה על פי המפורט במסכת חולין. הגישה השנייה אינה פוסלת את השו"ב מלכתחילה אלא דנה בכל מקרה ומקרה לגופו. על פי גישה זו ההחלטה על המשך העסקה או פסילה לעבודה כשו"ב תלויה במצבו הרפואי והתפקודי של העובד.

הצגת המקורות

הקפדה יתרה הקפידה התורה על שחיטת הבהמה, שתהיה כזו המביאה באופן בלעדי לידי יציאת נשמתה של הבהמה ולא כתוצאת לוואי שלה, המטריפה את הבהמה. לשם כך נדרשת תנועה מהירה וחלקה של יד השוחט המבטיחה שיציאת נשמתה של הבהמה תהיה כתוצאה מן השחיטה ממש. ממילא, מצבים שונים של שחיטה שאיננה מהירה או ממוקדת בחלק הנכון בצוואר הבהמה מביאים לידי פסולים שונים בשחיטה¹. שניים מן המצבים האלו הקשורים לעניין שלנו הם הדריסה והשהייה. השהייה היא מצב של עיכוב בשחיטה, כלומר שחיטה שהותחלה, אך הושלמה לאחר הפסקה מסוימת. הדריסה לעומתה, היא מצב שבו השחיטה התבצעה בפעולה אחת, אולם באופן של חיתוך עם לחץ הסכין בלבד של האזור הכשר לשחיטה ללא הזזת הסכין. שני מצבים אלו פוסלים את השחיטה לחלוטין ובשר הבהמה אסור באכילה².

מן האמור לעיל קל להבין כי פעולת השחיטה לא תמיד קלה גם עבור אדם ששולט בידיו לחלוטין. על אחת כמה וכמה, אדם הסובל מצב רפואי הגורם לרעידות בידיו. רעידת הידיים עשויה בקלות לגרום למצב בו השחיטה מופסקת באמצע או מתבצעת בלחץ רב מדי, בשל היעדר השליטה העצבית המספקת ביד השוחטת ובכך נפסלת. בנוסף להלכות שחיטה ולסברות שהזכרנו, מקור נוסף שימש את הפוסקים בדיון בסוגיה זו, והוא הזיהוי של הגמרא בין פסול זקנה בעבודת המשכן לבין רעידת ידיים: "ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד: עד שיוקין. עד כמה? אמר רבי אלעא אמר ר' חנינא: עד שירתת"³. הזקנה, כלומר אי התאמה לעבודת המשכן באה לידי ביטוי ברעידת הידיים. להלן נראה יש מי שביקש ללמוד מכאן על פסול גורף של שחיטת מי שידיו רועדות.

אם כן עולה השאלה כיצד להתייחס לשוחט חולה או זקן שידיו רועדות, האם ניתן לאכול משחיטתו? האם יש להחליף אותו מיד כשעולה החשש, או שיש טעם בבדיקות כאלה ואחרות לוודוא של מצבו במדויק, והאם לשיקולים כמו פיטורין ושבירת מטה לחמו של השוחט יש משקל כלשהו בפסיקת ההלכה כאן? שאלות אלו מתבררות דרך דברי הפוסקים שעסקו בסוגיה.

המפגש עם חששות הלכתיים מורכבים, גורר על פי רוב אחת משתי מגמות בפסיקה⁴. הראשונה, תבחין בחשש ותבקש לפסוק באופן שמרחיק

1. פסולים אלו נמנים בגמרא, מסכת חולין ט.
 2. דיני דריסה ושהייה מופיעים בפירוט בשו"ע יו"ד סימנים כג-כד ובנושאי הכלים שם.
 3. תלמוד בבלי מסכת חולין דף כד עמוד ב.
 4. מובן שמגמות אלו הינן טיפולוגיות, ואין הכוונה לטעון שהן משקפות את מצבו התודעתי של הפוסק, מדובר בחלוקה נוחה על מנת לאפיין יחס של פוסקים שונות למושגים ולתופעות, כאשר ניכר שחלקם מתייחסים אליו באופן כולל וגנרי, ואחרים מנסים לבצע

ממצבי החשש באופן כללי, מבלי להיכנס לחילוקי דינים ומצבים שאולי קיימים, אך מכניסים את הפוסק והשואל לדיונים סביב גודרי גדרים, ומאפשרים ביתר קלות טעויות בהכרעה ובהערכת המציאות המביאות לידי מכשול. גישה זו משתמשת בכללים הלכתיים דוגמת 'לא פלוג' על מנת לייצר פסיקה אחידה במשפחות מקרים דומות גם כאשר מבחינה דינית טהורה ניתן להציע חילוקים ישרים. הגישה האחרת תבקש להגדיר באופן ממוקד יותר את המצבים בהם קיים החשש, ולהבחין אותם ממצבים בהם הוא לא מתקיים ובהם לפסוק בהתאם. להלן נראה ששתי המגמות קיימות בפסיקה בסוגיה זו.

1. אובדן כושר עבודה ללא תלות במצב רפואי-תפקודי – "לא פלוג"

נפתח בגישה שביקשה להתייחס לבעיה ללא כניסה לגדרי 'רעידת היד'. פוסקים אלו הסתפקו בעצם מציאותן של תנועות לא רצוניות לגמרי של היד, מבלי להיכנס לאפשרויות לביצוע חילוקים כאלה ואחרים.

התייחסות חשובה ומרכזית לשאלה זו, שזכתה לתשומת לב רבה לאורך השנים היא תשובתו של ר' יחזקאל לנדאו (רבה של פראג בשו"ת 'עודע ביהודה'). בתשובתו לשאלה על כשרותה של שחיטה בידי אדם שידיו רועדות ניכרת המגמה שלא להיכנס לאבחנות של המצב הרפואי של השוחט, ולפסלו לשחיטה, אם כי מכאן ולהבא כלומר שלא לפסול את כל הבשר שנשחט גם למפרע. ובלשונו:

"מכתבו קבלתי, ועל דבר אשר שאל שוחט שידיו מרתתין ואמנם הוא מרגיש בפגימה דקה וגם אומר ברי לו שאינו נכשל בשום דבר במלאכתו לא שהה ולא דרס וכיוצא כי אין הריתות מזיק לו במלאכתו: הנה בוודאי יש להעבירו שלא ישחוט עוד אבל לאסור למפרע לא ידענא טעם כיון שהשוחט מוחזק למומחה בהלכות שחיטה וגם איננו חשוד בשום דבר קלות אם כן הוא נאמן על למפרע שלא אירע לו שום קלקול..."⁵

רוב תשובתו של הנוב"י איננה מוקדשת להסבר האיסור, נדמה שהאיסור נסמך על סברא פשוטה שאיננה נכנסת לגדרי הרתית השונים, וחוששת לכשרות השחיטה, אולם מכשירה למפרע את מה שנעשה כל עוד השוחט מעיד שהשחיטה כשרה, רק מכאן ואילך איננו סומכים עליו.

ביסוד שיטתו של הנודע ביהודה עומדת הערתו של הרמ"א שפסק להלכה כי "מי שדרכו להתעלף, ואנו יודעים שאינו מוחזק, ושחט ואמר: ברי לי שלא נתעלפתי, נאמן, מאחר שידוע הלכות שחיטה"⁶. הנוב"י הרחיב דין

חלוקת פנימיות בתוכו או במצביו.

5. שו"ת נוב"י תניינא יו"ד סימן א.

6. שו"ע יו"ד א.

זה ופסק שהשוחט פסול מכאן ולהבא מפני החשש, אולם נאמן על מה ששחט עד עכשיו אם טוען שלא היה בו פסול. הוא נאמן ממש כמו המתעלה עליו דיבר הרמ"א.

פירוט של שיטת הנוב"י והחששות השונים מעלה המהר"ם שיק בתשובתו בשאלה דומה:

"ואם ידיו מרתתין יש עוד סברא דאינו מרגיש בפגימה שהרי עי"ז שידיו מרתתין אינם נוחים במקום אחר וממילא כיון שאין ידיו נוחים נתבטל ההרגשה ולכל הפחות הרגשה שלו חלושה וגרועה וחשש השני שע"י חולשת גידיו וכוחותיו אינו יכול לשחוט בזריזות ובמהירות כעין דתנן במשנה ג' פ"ב דחולין השחיז את הסכין ואף שע"י שידיו חלושות יש לחוש לשיהוי וקי"ל דשיהוי במשהו וממשנה זו נוכל ג"כ ללמוד דהמלאכה לפעמים גורם עייפות וחלשות כ"ש מי שבלא"ה ידיו חלושים. א"כ כשעוסק בהשחטה או בשחיטה דבעי כוח גברא נתלשו ידיו ומרתתים טפי ואם בודק סכין אח"ז אינו מרגיש יפה ואם שוקט אח"ז יש לחוש לשהוי שאין הסכין שוחט מצד חולשתו".⁷

המהר"ם שיק חושש לשתי בעיות תפקודיות הקשורות למצב הרפואי של השוחט: אי יכולת של השוחט להרגיש את איכות הסכין בגלל הרעידות בידיו וירידה בכוח הפיזי של השוחט שאינו מספק כדי לשחוט בתנועה זריזה וחלקה הנדרשת בעת שחיטה. המהר"ם שיק תולה רעידות כאלו בחולשת הגידים, ולא מנסה לחלק בין גורמים או מצבים שונים. טענתו היא שחזקתו הרפואית של השוחט הורעה, ואין להאמינו עד שיראה אחרת.

גם ה'כתב סופר' נשאל שאלה כזו כך השיב:

"והנה שיעור דרטיטת ידיים אינו מפורש ומדסתם, נראה דלא נתנו הדברים לשיעורים וראיתי בספר לחם הפנים ס"ק למ"ד בשם ס' בית יעקב, דאם תש כוחו אפי' מבין חמשים שנה ישוב מצבא השחיטה ולא ישחוט, ובנודון שלו שכ' דהוא כבן חמשים שנה ומרתיתות ידיו נר' תשות כוחו, לדעתי לא יכשר לעמוד לשרת לטבוה טבח ואין לתת שיעור' בזה והכל לפי ראות עיני המורה ואומדנא דיליה, ולכן אם לעצתי ישמע יצרף עמו עוד רבנים מופלגים בקיאים ומורגלים בהוראה וביראת שמים ויצא ידי שמי' ובריות וכל העם על מקומו יבא בשלום".⁸

בתשובת הכתב סופר, לכאורה נמשכת מגמת הרתיעה מלהיכנס לאבחון ברזולוציה נמוכה יותר של מצבו הפיזי של השוחט. הכתב סופר קובע כי שיעור רטיטת הידיים הנידון בפוסקים לא פורש במדויק וממילא יש

7. שו"ת מהר"ם שיק סימן י.

8. שו"ת כתב סופר יו"ד סימן ג.

להבין שהדברים 'לא ניתנו לשיעורים' כלומר שאין לפוסק לנסות ולהבחין בין מקרים שונים ולייסד על פי הבחנות אלו דינים מסודרים וקבועים. יש להתייחס לכך כקטגוריה אחת, ולנטות לאסור. אולם, נדמה שנוספה כאן נקודת חידוש מסוימת ע"ג דברי הנוב"י. אמנם הכתב סופר קבע כי לדעתו שוחט כזה לא יכשר למלאכת השחיטה, אבל הוראתו ההלכתית היא לתלות את הכל 'בראות עיני המורה'. לפי זה לא תהיה סיבת האיסור עצם היות השוחט במצב מסופק מבחינת כושרו הגופני, אלא החשש של מורה ההוראה מפני המצב הזה. אמנם הכת"ס ממשיך את מגמתו האוסרת קטגורית של הנוב"י, אולם ביסוס שכזה עשוי לפתוח אופציות חדשות לגמרי בכל הנוגע לבדיקה ברזולוציה נמוכה יותר של מצבו הבריאותי של השוחט, במידה ו'המורה' יהיה משוכנע שישנה הבחנה רלוונטית בין מקרה שבא לפניו, לשאר הרעידות בהם פגש.

גם ר' מצליח מאזוו מתייחס לעניין בשו"ת איש מצליח. בשאלה הוא דן באפשרות שאדם אחר העומד על גביו של אותו שוחט שידו רועדות ויכול לסייע לכשרות השחיטה.

"ומעתה בנ"ד שידיו מרתתות הגם שיודע הלכות שמיעה נראה דאסור דמה שהתירו הטור ומרן באינו יודע לאמן ידיו היינו משום דכיון שהוא יכול לאמן ידיו אלא שאינו יודע אמרינן דבסתמא אימין ידיו כראוי כיון שיודע הלכות שמיעה ואינו עלול לדרוס כ"כ אבל בנ"ד שידיו מרתתות אי אפשר לו לאמן ידיו ולכן הגם שאומר אותו העומד על גביו ששמע כראוי אמרינן דבודאי דרס משהו ולא הרגיש בו אלא שראיתי להרב שמלה חדשה בס"ק כ"ח שכתב דחרש ושוטה אפילו אינם יודעים הלכות שמיעה וגם א"י לאמן ידיהם שחיטתן כשרה ע"ש ... אבל כאן מאמר שאי אפשר במציאות שיתכן שלא ידרוס משהו אמרינן דבלי ספק דרס משהו ולא הרגיש בו אותו שהיה עומד על גביו ולפ"ז א"צ למ"ש למעלה דמרן מיירי במומנה דבלא"ה י"ל כמו שכתבתי. ועוד אומר מוה"ר הי"ו דבמקום שיש לחוש גם לדרסה שהיא יותר ממשהו וראינו שלא דרס דרסה ממש אמרינן דמסתמא גם משהו לא דרס דמאמר שלא נתכוון לעשות דרסה מסתמא דאפילו משהו לא עשה. אבל מי שידיו מרתתות דעיקר החשש אינו אלא על משהו דוקא מה יתן ומה יסיף אותו העומד על גביו עכ"ד ... ולכן נלע"ד לאסור בעומד על גביו גם בדיעבד⁹."

ר' מצליח שולל באופן מוחלט את הרעיון שאדם שידיו רועדות עשוי לשחוט בלי לדרוס כלל, ולכן אוסר את השחיטה גם אם אדם אחר עומד על גביו. הקביעה החשובה לענייננו בתשובה זו היא שר' מצליח מתאר את

9. שו"ת איש מצליח, חלק ב, יו"ד סימן א'.

החשש לפסול שהייה ודרסה אפילו ב'משהו', שיעור מינימלי ביותר שאיננו מאפשר לדעתו שום מבחן, בדיקה או ההיעזרות בעין חיצונית על מנת להיכנס לאבחנות שאולי ימצאו אופנים להכשיר בהם את השחיטה. ר' מצליח נמנע מכל הצעת חלופה המאפשרת לשוחט לשחוט בכל זאת ומגדיר את מי שידיו רוטטות כמי שנפסל מן השחיטה לצמיתות. על אף שהוא מזכיר בדבריו את הכלל הקובע כי כשיש ספק האם הייתה דריסה בשחיטה ניתן לסמוך על מראה העיניים ולקבוע שלא הייתה דריסה, רעידת הידיים מוגדרת על ידו כמצב שבו הדריסה ב'משהו' היא ודאית וממילא יש לפסול.

עוד קול בולט של הגישה שמבקשת שלא להיכנס לחלוקות שונות באשר לטיב הרעידה הוא קולו של בעל 'המאיר נתיבים'. בתשובה שלו שעוסקת ברטיטת ידיים בשוחט זקן הוא מעיר כי נכון לדעתו לפסול קטגורית שוחטים מעל גיל שבעים, וגם לפני כן לבצע בדיקות תכופות ומחמירות, תוך שימת לב לעובדה ששוחטים פשוט אינם מרגישים ברעידות שלהם.

"בדין הזקן נראה לי דהאידינא בדורות הללו שנחלשו הכוחות ראוי ונכון לכל אשר בידו למחות לתקן תקנה למיגדר מלתא שעכ"פ משבעים שנה ואילך לא ישחוט שום אדם שמרגיש עדיין והוא בכחו משום לא פלוג כיון שרובא דרובא באותן השנים כבר בטל כח ההרגש ראוי והגון למיגדר מלתא ולתקן תקנה זו גם עד שבעים שנה צריך בדיקה גדולה ומחויבים הרבנים ומורי הוראות שבישראל להשגיח ע"ז שהשוחטים הבאים בימים יבואו לפנייהם לפרקים לנסותם אם עומדים על חזקתם בהרגשה כי קרוב הדבר מאד להתקלקל ואני מעיד בדבר שראיתי בעיני שוחטים שכבר ידיהם רותתים והם שוגגים שלא ידעו מזה כלל כסבורים הם שהם מרגישים גדולים ולא הרגישו אם ידיהם רותתים וכשהודעתי להם הדבר והראיתי להם עין בעין נשבעו לפני שלא ידעו ולא הרגישו בעצמם כלל והחזיקו לי טובה מאד ופסקו מיום ההוא מלשחוט וכל בעל נפש ישגיח ויגדור פרצה זו"¹⁰.

בנוסף להערכה שבדורות אלו נחלשו הכוחות ויש לחדש הכרעה קטגורית למנוע שחיטה בגילאים מבוגרים ללא בחינה ובדיקה של המצב הרפואי, הוא מעלה בדבריו את החשש שהרטיטה בשחיטה הוא מצב בו 'קרוב הדבר מאד להתקלקל' ונשמע מדבריו שהוא מבקש למנוע כל כניסה לספק בעניין ולהגביר את הרגולציה על השוחטים מחשש זה ככל שניתן. דברי המאיר נתיבים מוסיפים נקודה מעניינת – הפוסקים האחרים שראינו עד כה מיקדו את דבריהם במקרים פתולוגיים כלשהם, מקרים בהם ישנו חולה אליו יש לקבוע את היחס. דברי המאיר נתיבים לא רק שלא מנסים להבחין בין סוגי רתיות אלו, אלא מוסיפים ואומרים שיש לחפש את

10. שו"ת מאיר נתיבים סימן עו.

הפתולוגיה וממילא את הבעייה ההלכתית גם במקומות שבהם אחרים לא מעלים על הדעת שהיא נמצאת.

ביטוי נוסף לגישה הזו נמצא בדברים של בעל שו"ת לבושי מרדכי (רבי מרדכי יהודה ליב ב"ר נפתלי וינקלר) המספר על כמה תשובות ומעשים בנושא. במוקד דברי הלבושי מרדכי התמודדות עם דברי רבו, רבי בנימין זאב תרצה'ס, שמציע שרטיטת הידיים ניתנת לבדיקה פשוטה ע"י אחיזת הסכין ביד ועמידה עם הסכין לאורך זמן ללא רטיטה. ר' יהודה אסאד ביקר את הדברים והעלה חששות:

"ומ"ש ע"ד השו"ב אומן מופלא, אבל ידיו מרתתין בשעת כתיבה, וגם אנשים יראים אומרים עליו שחשוד לשנות סתם יינם. וכזה נשאל בתשו' מהר"ם שיק [סי' ק] שהביא מעלתו אלא דשם איירי דגם בשעת שחיטה מרתתין. הנה באמת לא משמע כן העובדא הי' פעמים מרתתין ופעמים אינו מרתתין, ותליא ליה בעבודתו וטרחתו.

והנה בתשו' מהר"י אסאד [יו"ד] סימן מ"ה שם תשובה למורי ורבי הגאון [רבי בנימין זאב וולף תרצה'ס] מטאפאלטשאן ז"ל, עי"ש דג"כ מדמה במי שידיו מרתתין בשעת כתיבה, ומ"ו הביא הניסיון מדעת עצמו, כי בעת הכתיבה צריך להחזיק אצבעו, דאז יסיר הרתיתה ממנו, וכן ראיתי בעיני שכן הצריך לעשות בעת הכתיבה, ובזמנים אחרים לא ראיתי בידיו שום רתיתה, ועד"ז דן דבר שכלי, כי זה הטבע אשר אם יחזיק בידו דבר מה שיהיה משענה קצת, עי"כ יחזיק ג"כ ידיו שלא ירתת. וע"כ אם אנו רואים שהשו"ב יחזיק בידו הסכין לשחוט ואינו רותת, א"כ אזיל החשש של הרתיתה".

מתואר כאן ניסיונו של ר' בנימין לבצע אבחנה רפואית, ולהגדיר בדיוק מהו סוג הרתיתה הבעייתי ולהציע פתרון. נראה כי הוא סבר כי הרתיתה נגרמת ממצב שבו אין ליד האוחזת משהו להישען עליו, ובכך להוריד מאמץ מעצמה. ר' בנימין ביצע תצפית והכליל ממנה על אופיה של תופעת הרתיתה והדרכים לסילוקה, וסמך על כך למעשה. כאמור, ר' יהודה אסאד הסתייג מניסיון האבחון הזה:

"אבל בתשו' מהר"י אסאד הנ"ל השיב שאין כל אצבעות שוות, וכש"כ בשו"ב דעלמא, והרתיתה הוכחה כי ידיו עייפות וחלשות, וגם כי הדריסה והשהיה פוסלת בכל שהוא, ואם כי בהנחת סכין על הצוואר פסקה הרתיתה, עכ"ז בשעת שחיטה מי יודע אם לא ע"י כך בא לידי שהיה כל שהיא, ואפי' בברי אינו נאמן כי הוא בדדמי ואמר למענו. ועל כן לפי דעתי לכתחילה וודאי לא ישחוט. ולדעתי איש כזה אי אפשר שלא ירתת בשעת בדיקת סכין.

וכן ראיתי מעשה בק"ק אחת שהיה קלא על שו"ב שידיו מרתתין, וקראו אותי מק"ק ברעזאווא לשם, ועם דייני דמתא היינו מנסין אותו ע"י

כוס מלא מים על ידיו, דהיינו שיעמוד הכוס על השטח ידו כנהוג אשר פעמים לא היה מרתת, ולא היה אצלנו הדבר ברור, ובאנו במועצינו לאמור לו כי יראה לנו סכיננו, והלך מן הצד לבדוק מקודם, ואנחנו בשלשה ראינו אחריו בלא ראות עיניו, וראיתי עין בעין שהיו ידיו מרתתין טובא בכל בדיקות, והעבירו אותו. ועל כן בזה השו"ב הוא תרתי לריעותא כמ"ש מעלתו. ועל כן לדעתי להושיב בד"צ ע"ז וכמ"ש בתשו' כתב סופר סי' ג', ועיקר לענ"ד כמ"ש בתשו' מהר"י אסאד הנ"ל¹¹.

ר' יהודה אסאד ובעקבותיו בעל הלבושי מרדכי, מפקקים ב'דבר שכלי' שהציע ר' בנימין ומעלים ספקות שונים כאשר לשוני בין גופים שונים, ומפקקים גם באופן עקרוני באפשרות להגדיר ולאבחן את הרטיטה הבעייתית ולהבחינה מזו שאיננה. על כן הם מציעים לפסול את השוחט, לכתחילה. הוא מזכיר בדבריו גם שוחט שכשל במבחנים השונים ובכל זאת עבר את הבדיקות. נדמה כי הם מבקשים לרמוז ששיטת המבחנים והאבחונים פותחת פתח לקולות יתרות, ותהיה זו תמימות מצד הפוסקים לסמוך עליה.

2. כושר עבודה על פי יכולת תפקודית – לפום חורפתו

עד כאן ראינו תשובות הלכתיות שביקשו להימנע מן הדיון הרפואי בסוגיא והסתפקו בהגדרה מושגית כללית למדיי של רתיתה, ביקשו שלא להיכנס לאבחנות שונות בין סוגי הרתיתה והגורמים להם, ואף מחו במי שניסה להציע מבחנים או סברות בנושא. מכאן נפנה לעיון בתשובות שביקשו לנסות ולהבחין בין מצבים שונים של רעידת הידיים.

בגוון מסוים של גישה זו נקט בעל שו"ת דעת תורה בסקירתו הארוכה בנושא. לא נוכל לנתח כאן את מכלול התשובה, אולם נאמר שעיקר דבריו מוקדשים למחלוקת עזה עם החוששים לדריסה בעקבות רעידת ידי השוחט. בניגוד לדברי ר' מצליח מאזוז שראינו לעיל, הוא מפקפק במידת הוודאות בה ניתן לטעון שאין שליטה מוחלטת ביד חשובה כדריסה, והוא מוכיח שרבים מן הפוסקים הקלו בדין דריסה וקבעו שהוא מתקיים רק במקרים מובהקים של הכאת מקום שחיטת הבהמה במקום חיתוכו. ממילא הוא מסיק כי "הכל כפי ענין הרתיתה דוודאי אם מרתת הרבה א"א להקל כשידיו מרתתין קצת יש להקל¹²". הפסילה לעבודה איננה קטגורית, על החכם להעריך מה מידת הסיכון לכשרות השחיטה ובהתאם לכך לפסוק.

שו"ת חסד לאברהם (ר' אברהם תאומים), מתייחס לדברי הנוב"י בשאלה הקשורה לכושרו לעבודה של שוחט שידיו מרתתין:

11. שו"ת לבושי מרדכי יורה דעה מהדורה קמא סימן כ.

12. שו"ת דעת תורה אות לג סימן א' - אות לה.

"מכתבו קבלתי על דבר שוחט שידי מרתתין הנה אין הענין סובל אריכות ואכתוב הכרעת דעתי בקצרה כי בשות נוב"י תקע את עצמו יותר מדי להקל כשהוא אומר ברי לי שיפה שחטתי בלי דרסה שנאמן ומדמה לי לדינו של הרמ"א... ואני לא כן עמדי דהנה בגוף דינו של הרמ"א ז"ל יש מקום עיון דהנה בהא דמיהמן את עצמו על השחיטה לומר שחטו כהוגן והיינו משום דע"א לא מהימן נגד הרוב הואיל ואין בידו לשחוט בעצמו כהוגן... ואמנם בזה פשוט שהדין עם כ"ת דלא חשיב ידיו מרתתין רק כשנראה לעין שידי מרתתין בכל עת וא"א לו לאחוז בסכין של שחיטה כשיעור שחיטה שלא יהיו ידיו רותתין כמו שענינו רואות בהרבה בנ"א שידיהם רותתין דרובן יבואו לידי דרסה אבל אין להשגיח ע"ז שידי רותתין דרובן יבואו לידי דרסה אבל אין להשגיח על זה שידי רותתין באחוזו כוס של משקה על כף ידו אחרי כי אין בזה דמיון לאחיות סכין של שחיטה שאינו אחוזו על כף ידו ואין בזה מיחוש כלל"¹³.

החסד לאברהם חולק נחרצות על סברתו של הנוב"י להכשיר למפרע כל עוד מעיד השוחט שמצבו תקין, מפני שאין לקבל עדות שהורע כוחה ברטיטה, וכאן הוא מבקר את הנוב"י על שהקל יתר על המידה לדעתו. אולם בניגוד לדברי הנוב"י והכת"ס שנמנעו מלהיכנס להגדרות שונות בעניין הזה, החסל"א מנסה לשרטט הבחנה בין סוגים שונים של רטיטת הידיים. הוא מציג את ההבדל בין רעידה של אדם האוחז בכוס משקה לבין זו של השוחט, ומעלה יסוד להיתר כאשר כל הרתיתה היא ביד השוחט בלבד.

ביטוי לשיטתו המבחינה של החסל"א ניתן למצוא גם בדברי העדות שמביא הדברי חיים מצאנז מתשובתו בנושא:

"וזכור הייתי בעודני טליא שהי' מנסין השו"ב אם אינו מרתת בידיו ע"י צלוחית מים ומעולם לא שמעתי להכשיר שו"ב שמרתת בידיו"¹⁴.

נראה שבמקומו של ר' חיים נהגו לבדוק את מידת הרתיתה של ידי השוחט ע"י צלוחית מים ופסלו והכשירו בהתאם. ר' חיים עצמו מתלהב פחות מן האפשרות הזו, למרות שהוא מכיר בסמכותה ומציע חילוק אחר על מנת למתן את הנטייה לאסור:

"הנה נראה מזה דאם יוכל לעשות עבודה בשעה שאינו מרתת כשר ומשום הכי מקרי ראוי לעבודה אך לא ידעתי מי הכריחו לזה הלא י"ל שם בבבא קמא [ק"י ע"א] והר"מ ז"ל בהל' כלי המקדש איירי בזקן וחולה שאינו מרתת ואינו בעל מום ולכן אם יכול לעבוד עבודה מדוחק מקרי ראוי אבל במרתת דמקרי בעל מום פסול לעבודה אפילו בשעה שאינו מרתת: אך כל זה בכהן אבל בשו"ב בודאי אם מוצא שעה שהוא ככל אדם ואינו מרתת בודאי

¹³. חסד לאברהם, יו"ד סימן א

¹⁴. שו"ת דברי חיים יורה דעה חלק ב סימן ג

כשר לשחוט לכתחילה ולכן לדינא אם השו"ב ירא ה' מרבים ואומן נכון להזהירו היטב שישגיח על עצמו ולא ישחוט בשעה שידי מרתתין אבל בכל היום שאין ידיו מרתתין כאשר כתב מעלת כ"ת יוכל לשחוט אך כל זה הכל לפי ראות עיני הדיין וד"ל".

כאן עוברת האחריות לשוחט, עליו למצוא זמן שבו הוא לא רותת וכך לשפוט אם הוא יכול לשחוט. ייתכן מאד שהדרך לבדיקה העצמית הזו עוברת במבחן תפקודי, אולי מן הסוג שר"ח עצמו הזכיר.

בעל שו"ת חמש ידות, ר' בנימין לוין, (ניו יורק, 1883-1956) ממשיך גם הוא את המגמה הזו ומעיד על מבחנים תפקודיים שונים שביצע בשוחט מסוים על מנת להעמידו על כשרותו וכך הוא כותב:

"ע"ד השו"ב המופלג הישיש מו"ה ישראל זלמן נ"י ממחנו שנמצא כעת מערערין עליו באשר ראו אותו שלפעמים מרתתין ידיו באחזו בכוס מלא עם משקה והשו"ב הנ"ל התנצל א"ע בכתבו באורך כי כן הוא טבעו מימי נעורותה אשר בעת כי יקרה לו מקרה הפחד והבהלה ירתת ביציו וגם לפעמים בהתערבות אנשים זרים אשר אין דעתו מעורבת עמהם יקרה לו לפעמים ג"כ ריתות הידים וזה בא לו מהתפעלות פתאומית אבל במעשיו ההרגליים אין שום פעם שיקרה לו ריתות הידים ח"ו והנה השו"ב הלזה אשר מנעורותו ועד היום הוא מוחזק למומחה לרבים ואומן ידים ובקי מאוד בהלכות בעיון גדול וחיבר ספרים בהלכות שו"ב והעמיד תלמידים רבים דפקיע שמייהו מהראוי לחוש לכבודו ולעיין בדינו ולא מזיגנא רישא אבי סד עד דמהפיכנא בזכות דהאי גברא דטפלי תלי בי' ונחזי מאי דקמן הנה חקרתי ושאלתי וגם בעיני ראיתי להשו"ב הנ"ל כמה פעמים שאחזו בכוסות מלאים כדרך כל הבריאים בלי שום רתת הידים והאמת שלפעמים מצאתיו מרתת באופן הנ"ל אבל אחר כל הערעורים אין גם א' שיעיד עליו שידי מרתתין בשעת שחיטה ובדיקה ואף השוחטים שהוא שותף עמהן והם עומדים זה ע"ג זה בכל הכשירי השחיטה ואילו הי' שם רתת הידים בשעת שחיטה בוודאי לא הי' שותק השו"ב השני מלרנן עליו וגם אנכי בחנתיו ונסיתיו כמה שאחזו סכין בידו כדרך שאוחזין בשעת שחיטה וחתך בפני לפת וירקות וכדומה ולא קרה לו בשום פעם באופן אחיזה כזה שום רתת ידים וא"כ אף אם נתפוס שמחמת זקנותו בא לו תשות כח שאין לו כח לאחוז באצבעותיו אחיזה קלה לאט לאט כדרך שאוחזין כוס באצבעות היד אבל עכ"פ מה לי בזה כיון דחזינן עכ"פ שלא איבד כשרותו"¹⁵.

דברי החמש ידות מביעים אמון גדול בפרקטיקה הניסיונית שהצעה גולמית שלה כבר ראינו לעיל. לדעתו לא רק דעתו ואומדנו של הפוסק יכולים להועיל, אלא גם מבחן תפקודי ממשי, המדמה מצבים שונים של

שחיטה, שעל סמך תוצאותיו ניתן לקבוע את כשירותו של השוחט למלאכתו. עוד הערה מעניינת שמובאת בדבריו היא שוותיקותו של השוחט בתחום, והעובדה שהעמיד תלמידים רבים מהווה סיבה נוספת 'לחוש לכבודו ולעיין בדינו'. לראשונה אנחנו נתקלים בשיקול שאיננו ברובד ההלכה והמציאות בלבד בדיון בשאלה זו. אמנם השיקול כאן מובא כשיקול משני, אולם גם הוא מפעיל משקל מסוים, גם אם קל.

ההיסמכות על מבחנים כאלה ואחרים, לצד חלוקה עקרונית בין מצבים פיזיים שונים וסוגי רעידה ומאמץ מצויה בדבריהם של פוסקים נוספים. רבי שלמה דרימר מנדבורנה, (1800-1873) מתייחס בשו"ת בית שלמה לשאלה זו.

"וכל שכן בנידון דידן שנתברר כן על פי שוחטים מובהקים שכן הוא שאין ידיו מרתתין כלל בשעת שחיטה ודעת לנכון נקל וכן ראיתי להרבה מוהלים שמרתת ידיהם בשעת הפריעה וזולת זה אין ידיהם מרתת כלל והיינו שמחמת שמצמצם כח ידו לעשות המלאכה בצפרנו על ידו מרתת אז וזה הוא גם כן בעת שמוליך ומביא הסכין בצפורניו להרגיש פגימה דקה אבל אין זה בטבעו לרתת בשעת השחיטה וגם השו"ב הזה שנשאלתי עליו הוא מוחזק למופלג וירא ה' מרבים שודאי אם ירגיש בנפשו שיתגבר עליו מיחוש זה עד שיהיה חושש ח"ו שירתתו ידיו בשעת שחיטה לא יכנוס ח"ו בספק איסור וקרוב לודאי איסור לדברי הלחם הפנים בשם הרא"ש ומרדכי ישן.

אבל כל זמן שמרגיש השו"ב הזה בעצמו שאין ידיו מרתתין כלל בשעת שחיטה מותר לאכול משחיטתו לפי הנלע"ד ואף שבתשובת מאיר נתיבים סי' עו כתב וז"ל ואני מעיד בדבר שראיתי שוחטים שכבר ידיהם רותתים והם שוגגים שלא ידעו מזה כלל כסבורים הם שהם מרגישים גדולים ולא הרגישו אם ידיהם רותתים כו' ע"ש שם ברתתה הבאה מחמת זקנה מיירי שבטל כח הרגשה מחמת הזקנה כמבואר שם משא"כ בנידון דידן ובפרט שהעידו השו"ב הנ"ל שאף שבדק הסכין והיו ידיו מרתתין קצת היה סכינו יפה ולא הזיק לו להרגשתו על כן אני מצטרף להכשירו"¹⁶.

לפי דבריו שחיטת שוחט המעיד על עצמו שאינו רוטט בשעת השחיטה מותרת, והוא מבסס קביעה זו על שני כיווני הנמקה, הראשון קשור לעדות של שוחטים אחרים, שיכולים לבדוק אותו ולקבוע את המצב, והשני נכנס לשדה האומדנה הפיזיולוגית, כאשר הוא מחלק בין רעידות שנגרמות 'מחמת שמצמצם כוח ידו לעשות המלאכה בצפורנו', מאמץ מרוכז של היד שבא על חשבון מכלול הכוח שבה, לעומת רעידה מחמת זקנה, שיכולה להוות מכשול קבוע לשחיטה כשרה. גם כאן ניתן לראות את המשך המגמה להיכנס לחלוקת שונות בעניין הרטיטה, לצד ההיסמכות על מבחנים מעשיים.

16. שו"ת בית שלמה יו"ד סימן י'.

מבין שני הכיוונים האלו – עריכת מבחנים מעשים ואבחנות פיזיולוגיות על דרך הסברא, ניתן להראות שלמבחנים המעשיים הייתה התנגדות פחותה אצל האוסרים מזו שהתעוררה כלפי האבחנות הפיזיולוגיות שחלק מהפוסקים נדרשו אליהם, כך נראה למשל ממה שמספר המהרש"ם והאופן שבו הוא מתייחס לתשובות הבית שלמה:

"ע"ד שאלתו היות שנמצא בעירו בן השו"ב הקבוע והוא מסייע לאביו שלא על מנת לקבל פרס מבני העיר והוא כעת בן מ"ז שנים וזה ערך עשרה שנים מרננים עליו כי ידיו מרתתין מנעוריו ונתברר שכן האמת אך אפשר שאין זה בתמידות וכת"ר אסר שחיתתו זה ערך ג' שנים עד שיעמוד בניסיון לפני רב מובהק וזה כשנה נסע לעיר א' והביא תעודת ב' שו"ב ששחט לפניו דקות וגסות ולא ראו רטיטת ידיים בשעת שחיטה והתחיל לשחוט בחוזק יד נגד הסכמת כת"ר והסכימו עם כת"ר הגאון מוה"ר מאיר שמחה אבד"ק דווינסק והגאון ר' דוד אבד"ק קארלין לאסור שלא ישחוט. ואף שבשו"ת בית שלמה חיו"ד סי' י צידד להקל קשה לסמוך עליו"¹⁷.

הרבנים האוסרים לא הביעו התנגדות למבחן אצל רב מובהק אבל תשובת הבית שלמה שנכנסת לחילוק בין מבוגר וצעיר ולחילוקים פיזיולוגיים נחשבת כדבר 'שקשה לסמוך עליו'.

גם בעל ספר כור המבחן על הלכות שחיטה, ר' מאיר יהושוע רוזנברג מצטרף למגמה שמתעניינת מאד בסוגים השונים של רטיטת הידיים.

הוא מציע טעם שטרם ראינו לרטיטת היד – עצם החזקתה באוויר. ייחוס של סיבה פיזיולוגית כמו זו לרטיטת היד, מאפשר לו להוציא את השוחט מחזקת מי שידיו רוטטות.

"מי שידו רותתת בשעה שאוחז כוס מלא מים בידו האם יש להחזיקו ע"י זה למרתת ולאסור אותו לשחוט. תשובה יש שנוהגין לנסות את השוחט אם אין ידיו רותתות ע"י כוס מלא מים שנותנים לו לאחת על כף ידו אבל אין להחמיר להחזיקו ע"י למרתת ובאם אין ידו רותתת בשעת שחיטה אין לחוש מפני שאפשר שע"י שאוחז את ידו באויר היא מתנדנדת קצת ואפילו אם ידיו מרתתות בשעת כתיבה ג"ב אין לחוש מיהו אם רואים שבשעה שאוחז כוס מים בידו הכוס מתנדנד הרבה ברתיבות גדולה אז יש להעבירו"¹⁸.

תשובה נוספת בכיוון זה היא תשובתו של רד"צ הופמן (גרמניה 1843-1921) בתשובה זו, בה נשאל לגבי שוחט שיד שמאל שלו רוטטות ויד ימין שלו בריאה, הוא מעלה שיקולים רפואיים שונים ואפילו מתייחס

17. שו"ת מהרש"ם חלקו סימן ס'.

18. כור המבחן עמ' מד.

לשיקול המוסרי בדבר פרנסתו של השוחט. לאחר דיון ארוך בשיקולי האחרונים לאסור הוא קובע כי:

"והנה אם היתה השאלה אם יקבלו אותו איש לשוחט הייתי אומר בפשיטות מה לנו להכניס עצמנו בספק זה ושב ואל תקבלו עדיף, אך מאחר דהשאלה היא אם צריך להעביר אותו שוחט ויש כאן כמעט דיני נפשות צריכין אנו להפך בזכותו אם אפשר. והשם הטוב ישמרנו שלא תבאו ח"ו תקלה על ידינו.

דהנה כמה אחרונים שהובאו בדרכי תשובה שם כתבו דאם לא ראו שמרתת בשעת שחיטה אלא במעשה אחר כגון בשעת פריעת עור המילה לא איתחזק שמרתת בשעת שחיטה ואם בחנו כמה פעמים שבשעה ששחט לא היו ידיו מרתתין אין להעבירו. וכן בראו שמרתת כשאוחז בידו כוס מלא מים יש לתלות דע"י שאוחז היד באויר מנדנד קצת. ואין להוכיח שמרתת בשעת שחיטה שיש אנשים שמרתתין בידיהם באויר אבל אם יאחז דבר מה ויניחו על איזה דבר תועיל ההנחה לתמוך היד שלא תהא מרתתת, וע' שו"ת מהרי"א סי' מ"ה. ומעתה בנידון דידן הרי ודאי לא איתחזק מרתת בשעת שחיטה דהא בידו השמאלית אינו שוחט, וקרוב לודאי שלא ראו רק שידו השמאלית מרתתת כשאינה סמוכה בשום דבר, ואפשר דבשעת בדיקת הסכין תומך ידו השמאלית היטב בחזה שלו כדי שלא ינוד הסכין הנה והנה ויוכל לבדוק כראוי. ואם השוחט ירא שמים ודאי יעשה כל יכלתו שלא יקלקל השחיטה. ומעתה יבחנו אותו שוחט איזה פעמים אם יכול להחזיק הסכין בשעת בדיקה יפה עד שירגיש אפילו בפגימה דקה מן הדקה, ואם כן הוא נלענ"ד דא"צ להעבירו, רק להזהירו שידקק בכל פעם שיאחז הסכין בחוזק בשעת בדיקה"¹⁹.

הרד"צ הופמן מעלה בדבריו את קיפוח פרנסת השוחט כשיקול להיפוך בזכותו, הוא מסתייע בקבוצת האחרונים שפסקה לקולא. הוא קובע גם כי כאשר מבחינים ברטיטת יד של השוחט במצבים שאינם שחיטה יש לתלות את הדבר בעצם החזקת היד באויר ואין לייחס זאת לפתולוגיה כל שהיא המפריעה לשחיטה. במקרה המדובר כאן קל יותר להקל מפני שמדובר בשוחט שידו הרועדת איננה זו בה הוא משתמש לשחיטה. למעשה הוא פוסק כי אם השוחט עובר מבחנים בסיסיים ומשתמש בפתרון הרפואי שהרד"צ מציע – הצמדת היד לחזה על מנת שלא תעמוד באויר ותרעד, ניתן לסמוך על שחיטתו.

שיקול נוסף ומעניין בכל הקשור לרעידת הידיים נמצא גם במצבו של השוחט בעת שהוא עומד למבחן בפני הרב כשהתרגשות שאוחזת בו

19. שו"ת מלמד להועיל חלק ב (יורה דעה) סימן ג.

מסבירה את רטט הידיים. התייחסות לכך מצויה בשו"ת טוב ודעת שנשאל לגבי שוחט שהיה מוחזק בכשרות, אולם בזמן שבחנו אותו רטטו ידיו:

"ע"ד שאלתו וז"ל בגליל שלי יש שו"ב אחד זה עשרים שנה והוא הולך בדרך תום ויושר ושמץ דבר לא נמצא בו והוא בקי במלאכת השו"ב כאחד המומחים הבקיאים ומרגיש כפגימה דקה מן הדקה וזה ששה שנים אשר אני מסתופף בצלם על כסא רבנות בא לפני לנסיון ותמיד עמד נסיונו אך הרגשתי בו כי ידיו מרתתים ושאלתי אותו על מה זה והשיב לי דברים של טעם **שהוא מכח אימת הנסיון ומורא רבו עליו ובינו לבין עצמו לא רתת** ואמת כי לא נשמע משום אדם שנאמר עליו זה וכשהיה במחנותי איזה שעה נתיישב דעתו עליו ולא רתת ידיו רק מעט מזער היה ניכר לאשר ידעתי מזה כי לולי זה לא היה נרגש לשום אדם **אי לזאת הוטב בעיני אמתלא זאת והיה זה כמוס עמדי כי לא רציתי לגלות זה לשום אדם שלא לקפח פרנסת ח"ו כי** טפלא תלו ביה וכו' ואעפ"כ מורא יעלה על ראשי אולי ואולי יגיתי בזה ואמרתי לנפשי אלכה אל הגדולים אשר בארץ ואשאל כבודו"²⁰.

השואל, רבי נתן אייזיק מנעפלאמיץ העלה בדבריו את ההתרגשות של השוחט בשעת המבחן כאמתלה רלוונטית לרעידות ידיים. השואל גם ייחס חשיבות לצורך שלא לקפח את פרנסתו של השוחט בו תלויים בני משפחתו. רבי שלמה ביקר את מעשיו של השואל:

"לא טוב עשה ומחויב להודיע זה לעמוד על המחקר כי הוא לאפרושי מאיסורא בכל שעה ושעה ובהמה בחזקת איסור עומדת והוא הדין עוף והטעם כי אם ידיו רוטטין א"א בלי שהיי' ודברי הנוב"י מה"ת סי' א' ח' יו"ד ברודין בזה דבשלמא היכי דרכו להתעלף כיון דלפעמים מתעלף מהני ל' טענת ברי לי לומד דבשעה זו לא נתעלף במי שידיו מרתתין זה הוי כל שעתא ושעתא מה יאמר אם דידי לא היו מרתתין בשעת שחיטה זה ראינו שהוא שקר יאמר דאע"פ דמרתתין לא שהה גם זה אנן סהדי דמשקר ידיו מרתתין אנן סהדי דא"א בלי שהייה ואף דהוי דק שהייה מ"מ הרי שהייות מצטרפין והוי חשש איסור תורה ובפרט ומה שמרגיש כימה דקה מן הדקה אין ראייה דאין מרתתין י"ל דשהה מעט וע"כ הרגיש בפגימה גם העביר האצבע פעמיים ושלוש ודאי חלילה לשחוט"²¹.

ר' שלמה ענה ואמר שחזקת כשירותו של השוחט נתערערה קשות, ואין לסמוך יותר על עדותו בעניין הזה. מעניין אמנם, שר' שלמה לא טען שאמתלתו של השוחט לא רלוונטית, אלא תמה על חזקת כשרותו של השוחט שאפשר שהורעה.

20. שו"ת טוב טעם ודעת תליתאי, יורה דעה כו.

21. שם.

גם בעל שו"ת דבר משה בסימן פה התייחס לשיקול של ההתרגשות של השוחט בעת שמתבוננים בו כמסבירה את הרטט בידיו ואת הסיכון שיש במצב זה לפגיעה בפרנסתו. בשו"ת זה נמצא גם התייחסות להבדל העקרוני בין רטיטה קבועה לחולפת ולרלוונטיות של מבחן הכתיבה:

"בעניין שו"ב אשר שלחו הנה אחר אשר העידו עליו כי לפרקים ידיו מרתתין קצת בשעה שמוליך ומביא ידו על הסכין לברוק ובכ"ז כשבדקו אחריו מצאו שסכיניו כשר ויפה גם שחיטתו בבהמות ועופות היה תמיד כהוגן וכראוי והן כאשר חקרתי ודרשתי אני את השו"ב ע"ד התנצל את עצמו כי לבעבור שיודע שמביטין אחריו לבחון מעשיו אם להעבירו או להכשירו וחיינו תלויים בפרנסת עסק השחיטות ולזאת פג ליבו ומחמת פחד ידיו מרתתין קצת ולפרקים אבל לבו בטוח שמרגיש אף בפגימה דקה"²².

כמו השאלה הקודמת, גם השאלה הזו מציגה דילמה שונה קצת מאלו שהובאו קודם. כאן ברור שהשוחט נכשל במבחנים הנעשים לו, אולם הוא טוען לכשרות, ומאשים בכישלונו במבחן את עצם נוכחותו של צופה. האם במקרה כזו נוכל לסמוך על חזקתו?

"ונחזור לנ"ד דאף הלחה"פ בשם מורא"ש שהחמיר בזה מ"מ היא רק כשידיו מרתתין בשעת שחיטה אבל לא כשמרתת קצת לפרקים בשעת בדיקת הסכין אבל לא כשמרטט קצת לפרקים בשעת בדיקת הסכין ובכ"ז הוא מרגיש היטב בפגימת וגם שחיטתו נמצאת כהוגן וכראוי וסכין ובהמה לא איתרעי כלל ובפרט שכבר ביארנו דלפי שורת הדין נאמן בזה שאומר שכשבדק בינו לבין עצמו הוא כשאר בני אדם בלי שום רתיתה"²³.

לשיטתו של ה'דברי משה' אמתלת ההתרגשות מפני לחץ הבדיקה מתקבלת באופן ברור, ועדותו של השוחט על עצמו מתקבלת. לכך מצטרפת גם הסברא המחלקת בין רטיטתה 'לפרקים' לבין רתיתה קבועה שרק היא פוסלת את השחיטה.

דיון

הציטוט בראש המאמר "עד שיזקין. עד כמה? אמר רבי אלעא אמר ר' חנינא: עד שירתת (חולין כד ב)" עוסק בפסול זקנה בעבודת הלויים. על פי מקור זה כבר בעבודת הלויים בבית המקדש היה קריטריון לפסילת הלוי מעבודתו. הקריטריון לפסילת הלוי היה לא עקב הגעתו לגיל מסוים ("זקין") אלא עקב הופעת רתת שהיא בעיה רפואית תפקודית המונעת מהלוי להמשיך ולשמש בקודש ולבצע את עבודתו כנדרש. הגמרא עצמה אינה מגדירה מהו

22. שו"ת דבר משה תניינא פד.

23. שם.

רתת וכיצד יימדד אך בסקירת המקורות שעוסקים בהעסקת שו"ב, האחרונים השתמשו בסוגיה זו בדונם בסוגיות של העסקת עובדים.

רופאים תעסוקתיים ומרפאים בעיסוק בוחנים כשירות להמשך עבודה של עובדים הנדרשים למיומנות וזריזות בכפות ידיהם באמצעות מבחנים תפקודיים שמדמים את תנאי העבודה במפעל או שבדקים את ביצוע העבודה בפועל על ידי העובד במקום עבודתו. מבחן הכתיבה, מבחן החזקת כוס מים מלאה על כף היד, מבחן חיתוך לפת וירקות, ומבחן בדיקת הסכין מול עיני הדיין הם מבחנים תפקודיים שמדמים את תנאי העבודה של השו"ב ועל פי תוצאות המבחנים הללו נפסק אם השו"ב כשיר לעבודה. החמש ידות והכתב סופר לא הסתפקו במבחנים תפקודיים שמדמים את תנאי העבודה של השו"ב אלא הציעו לבצע מבחן תפקודי של בדיקת השוחט בעת ביצוע עבודתו בפועל זאת בדומה לביקורים שרופאים תעסוקתיים עורכים במקום העבודה על מנת להעריך את כושרו של העובד להמשיך במקום עבודתו.

הגישה "לא פלוג" בדומה לזו שבה נקט הנוב"י, המאיר נתיבים ואחרים היא גישה שמרנית המניחה כי מחלה גופנית מביאה אוטומטית לנכות ואובדן כושר עבודה ואינה מביאה בחשבון את דרגות החולי השונות של כל לקות ואת ההשלכות התפקודיות בדרגות חולי שונות. על פי גישה זו אדם הסובל מליקוי ראייה ועבודתו דורשת יכולת קריאה איבד את כושרו לעבודה מאחר שאינו מסוגל לבצע את עבודתו וזאת ללא התחשבות במשתנים אחרים כולל יכולתו התפקודית לבצע עבודתו למרות הליקוי. על פי הגישה השנייה "לפום חורפתו" שהיא גם הגישה המודרנית כושרו של עובד זה לעבודה ייקבע על פי מבחני תפקוד והנגשת טכנולוגיות מסייעות שמאפשרות לעובד בעל ליקוי ראייה יכולת להמשיך לעבוד למרות הלקות שממנה הוא סובל. גישה זו היא גם הגישה שראינו במקורות – גישה "הלפום חורפתו" שמשמעותה שכושרו של עובד לא יקבע אוטומטית עקב לקות גופנית או נפשית אלא יעשה מאמץ לאפשר לעובד להמשיך לעבוד גם מתוך אחריות לפרנסתו ותוך לקיחה בחשבון של משתנים כמו ההתרגשות של העובד בעת עריכת מבחני כושר עבודה על ידי הדיינים. זוהי גישה התואמת גם את החקיקה המודרנית בישראל שבאה להבטיח את זכויות העובדים בעלי מוגבלויות. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות תשנ"ח-1998, אוסר על אפליה בעבודה מחמת מוגבלות רפואית ומהווה את החוק המרכזי המגן על אנשים עם מוגבלות. על פי חוק זה יש ליצור התאמות בעבודה כדי לאפשר לעובדים עם מוגבלות להמשיך בעבודתם ולמנוע את אפלייתם. קדם לו חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה תשמ"ח-1988 בו נקבע כי אפליה של עובדים אסורה על פי חוק.